

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1941

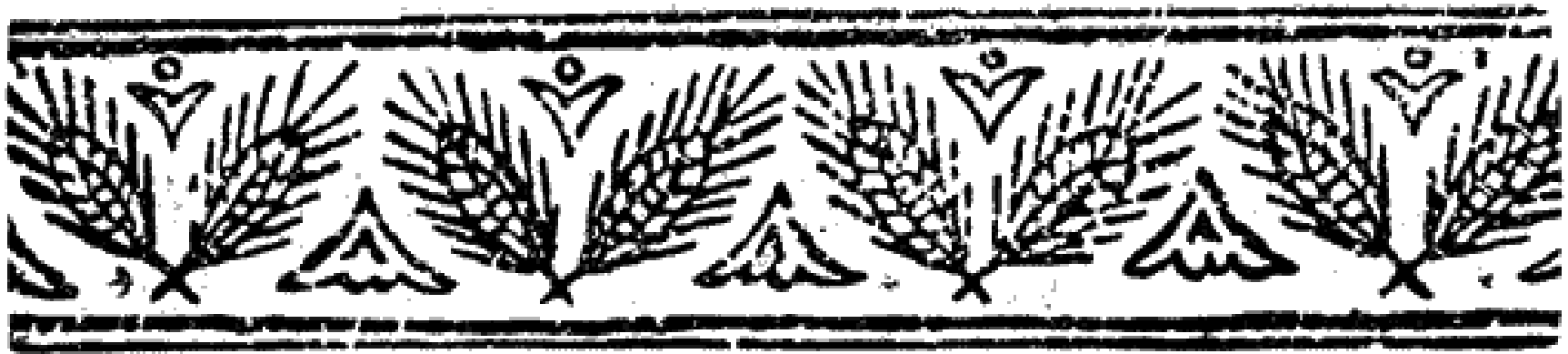
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. ΤΗΣ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΙΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Ἡ πρωτοβουλία τῆς « Νέας Ἑστίας », ν' ἀσχοληθεῖ πλατιά τὴν ὥρ' αὐτὴ μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Μορφὴ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Παράδειγμα τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, ἀποτελεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μου, μιὰ πράξη φωτεινὴ, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς μέρες μας σὲ μιὰ βαθύτατη ἐσωτερικὴν ἀνάγκη τῶν περσότερο ὑπεύθυνων Ἑλληνικῶν ψυχῶν.

Γιατί, ἀναμφίβολα, τὴν ὥρ' αὐτὴ, τὸ πιὸ ἐπείγον αἴτημα γιὰ τοῦτες τὶς ψυχές, ποὺ καρτεροῦνε ἀπὸ μιὰν ὥρα σ' ἄλλη νάμπουν καὶ σὰν ἔθνος καὶ σὰν ἄτομα μέσα στὸ σύγχρονο ἀπροσμέτρητον ἱστορικὸ κυκλῶνα, εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν εἶν' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀνατολῆς βαθιά τους τῆς Ἄρχῆς μιᾶς Ὀλοκλήρωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Προβλήματος, ὅπου ἀπὸ κάθε ἀποψη (τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ προπάντων), ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, νάβῃ σὲ θέση νὰ φωτίσει ἱκανοποιητικὰ καὶ τὶς βαθύτερες γωνιές τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὁμαδικοῦ ἱστορικοῦ τους εἶναι.

Καὶ γιὰ τὴν ἔτσι, ἡ παλιὰ κραυγὴ τοῦ Αἰ-ἀντα στὸν Ἀπόλλωνα, « ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσον » (ρίξε τὸ φῶς Σου ὀλόγυρά μου πρῶτα κ' ὕστερα θανάτωσέ με), παίρνει σήμερα γιὰ τὸν καθένα μας ἀνυπολόγιστα μεγάλες ἐσωτερικές, πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς διαστάσεις.

Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸ βεβαιότατα ν' ἀναδυθεῖ ἀπ' τὸ τίποτε, ἢ νὰ κατέβῃ ἀπὸ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη ἀνάμεσά μας, ὡς ἀν ἕνας ἀπὸ μηχανῆς Θεός. Ποτέ, λέει μιὰ ἀπόκρυφη γραφή, ὁ ἥλιος δὲ θ' ἀνάτελλε ἔτσι φαινομενικὰ πηγαῖα κ' ἀβίαστα μπροστά μας, ἀν κρυφὰ δὲν τὸν βοηθοῦσαν χιλιάδες πνεύματα μοχθῶντας, γιὰ ν' ἀνέβῃ κάθε αὐγὴ ἀπάνω ἀπ' τὸν ὀρίζοντα τῆς γῆς.

Γιὰ τὴν ἀνατολὴ λοιπὸν μιᾶς τέτιας σφαιρικῆς ἀποκαλυπτικῆς Ἄρχῆς, καθὼς αὐτὴ ποὺ προεῖπα, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ὑπεύθυνης Ἑλληνικῆς συνειδησῆς μας σήμερα, χρειάζεται, ὄχι μόνον ἡ οὐσιαστικὴ ἐπίγνωσις τῆς γύρα μας ἱστορικῆς Πραγματικότητος, ὄχι μονάχα ὁ προκαταρκτικὸς μας μόχθος γιὰ ν' ἀνέβουμε με ἐτοιμασμένη τὴν ψυχὴ μας ὡς σ' αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμη τοῦ Παραδείγματος κ' ἡ ἀκριβοδικαὶ ἐκτίμησις ὄλων ἀνεξαίρετα τῶν παραγόντων ποὺ μετὰ τὴ συμβολὴ τους θὰ νὰ συν-

τελοῦσανε στὸ πλήρωμα τῆς ἀκτινοβολίας τῆς κ' ὀλοκλήρωσης βαθιά μας.

Κι' ἀσφαλῶς αὐτὴ τὴν ὥρα, τὸ πλησιέστερο, ὅσο καὶ πυκνότερο Ἑλληνικὸ Παράδειγμα, ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἡ πρόσφατη ἐθνικὴ μας Ἱστορία, στὸν ἀγῶνα τῆς κατάκτησης ἢ ἀνακατάκτησης ἐτούτης τῆς ὑπέριστα συνθετικῆς Ἑλληνικῆς Ἄρχῆς, δικαιούμαστε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι δὲν εἶν' ἄλλο, ἀπὸ τὸ στιβαρὸ Παράδειγμα, ποὺ με συστηματικὴ κ' ἀδιάπτωτη προσπάθεια, ἀπ' τὰ πρῶτα τοῦ τὰ χρόνια κ' ὡς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του, ἀγωνίστηκε νὰ ὑψώσει ἀντίκρου στὴν Ἑλλάδα, προπώνοντας μέρα-νύχτα τὸν καλύτερο καὶ ἀγνότερο ἑαυτοῦ, ἀκριβῶς ὁ Ἰων Δραγούμης.

Περὶ τὸ θεωρῶ ὡστόσο νὰ τονίσω πῶς στὸ ἄρθρο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ φτωχικὴ μονάχα κ' ἀναγκαστικὰ ἐλλειπτικὴ μου ἀπάντησις στὴν πρόσκλησις τῆς « Νέας Ἑστίας », δὲ θὰ μοῦ εἶταν βέβαια δυνατὸ νὰ διαγράψω σ' ὄλα τὰ ἐξελικτικὰ τῆς στάδια τὴν ὑπέροχη ἐτούτη Ἑλληνικὴ Μορφὴ, καθὼς αὐτὴ ἀγάλι-ἀγάλι ἀναπτύχθη, ὀργανικὰ συγχρόνως καὶ μεθοδικὰ, ἀπὸ τὸ κύταρο, κ' ὡς μετὰ τὴν ὥρα, ποὺ ἐνῶ ἀκόμα ἀνηφοροῦσε πρὸς τὶς σφαῖρες τῆς ἀνώτερης προσωπικότητος, ὁ θάνατος μᾶς τὴν καθιέρωσε στὴν ὑψηλότερη μαζί καὶ ἀγνότερη στιγμή τῆς Σύνθεσῆς τῆς, φωτισμένη ἀπὸ τὸ χαμόγελο, ποὺ στὸ ἐπίπεδο τῆς αἰῶνιας Τέχνης ἔχουνε οἱ νεκροὶ στὰ ἐπιτύμβια ἀττικὰ ἀνάγλυφα, καὶ στὴν ὠμὴν ἱστορικὴν πραγματικότητά οἱ καθάριοι ἥρωες καὶ οἱ Μάρτυρες καθὼς αὐτός. Τὸ διάγραμμα ἄλλωστε αὐτὸ τὸ δῶσανε ἄλλοι στὴν ἐντέλεια καὶ σηκώνοντας ὀλοκλήρη τὴ σχετικὴν εὐθύνη, ἀπ' τὴν μιὰ μεριά ὁ Κλέων Παράσχος, ποὺ με καθαρὴ θρησκευτικὴ θερμότητά καὶ με ὄλα ἀπόλυτα τὰ ἐφόδια ποὺ χρειάζονται γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτό, ἐσήκωσεν ἐτούτη τὴ Μορφὴ στὸ αὐθεντικὸ κ' ἀντάξιο ἱστορικὸ καὶ κριτικὸ τῆς βάθρο, κ' ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ θαυμαστὴ συναισθηματικὴ λιτότητα, μετὰ τὴν ὁποία κάθε φορὰ ὁ Φίλιππος Δραγούμης παρακολουθεῖ καὶ προλογίζει τὰ ἔργα τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ἡ φτωχικὴ λοιπὸν προσωπικὴ μου συμ-

βολή τήν ώρα τούτη, ύποχρεωτικά είν' ἄλλη. Στερεωμένη ὡστόσο ἀκριβῶς σέ μία μου πρόσφατη καί σύντομη ἀνασκόπηση τοῦ θεωρητικοῦ καί τοῦ πολιτικοῦ συγχρόνως ἔργου τοῦ Ίωνα Δραγούμη, τοῦ βιβλίου τοῦ Κλέωνα Παράσχου καί τῶν Προλεγόμενων τοῦ Φίλιππου, πλησιέστερη ἴσως στή συνθετικήν ὕφή τῆς ἴδιας μου διανόησης, συμπίπτει πióτερο μέ τήν ἰδέα μιᾶς « ἐξ ἐπαγωγῆς » προέκτασης τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς Μορφῆς, ἀπ' τὰ ἐντονώτερα σημεῖα τῆς βίωσής της κι' ἀπ' τὰ κυριότερα τῆς ἴδιας συμπεράσματα, ὡς μέ τὸ ἐπίπεδο τῆς σύγχρονης ἱστορικῆς μας προβληματικότητας, μέσα στό ὁποῖο, ὅπως πιστεύω, ἡ ἀγωνιστική αὐτή Μορφή, πνευματικά προεκτεινόμενη, δικαιούται σήμερα νά βρεῖ, σιμά στήν τέλεια πιά καί πλέρια ἱστοροποη Ἐκφρασή της, τήν οὐσιαστική, γιά τήν ὁποία καί τήν ἐπικαλούμεθα συνειδητά ἢ ὑποσυνειδητά τήν ώρα τούτη, ἠθική της καί ἐθνικήν ἀποστολή.

Δύο εἶναι κατ' ἀρχή λοιπόν τὰ καιριότερα σημεῖα, πού ξεδιάλεξα μέσα σ' ὀλόκληρη τή σκέψη καί τή ζωή τοῦ Ίωνα Δραγούμη, ὡς σημεῖα ὑποστήριξης, γιά νά προβῶ κατόπι ἀπ' τήν ἐξέτασή τους στήν προέκταση πού προεῖπα, ἔχοντας ὅπ' ὄψη μου πῶς τὰ σημεῖα ἐτούτα συνοψίζουνε τὰ οὐσιώδη στάδια τοῦ συνολικοῦ ἀγῶνα του καί τῆς συνολικῆς προσωπικῆς ἐξέλιξής του :

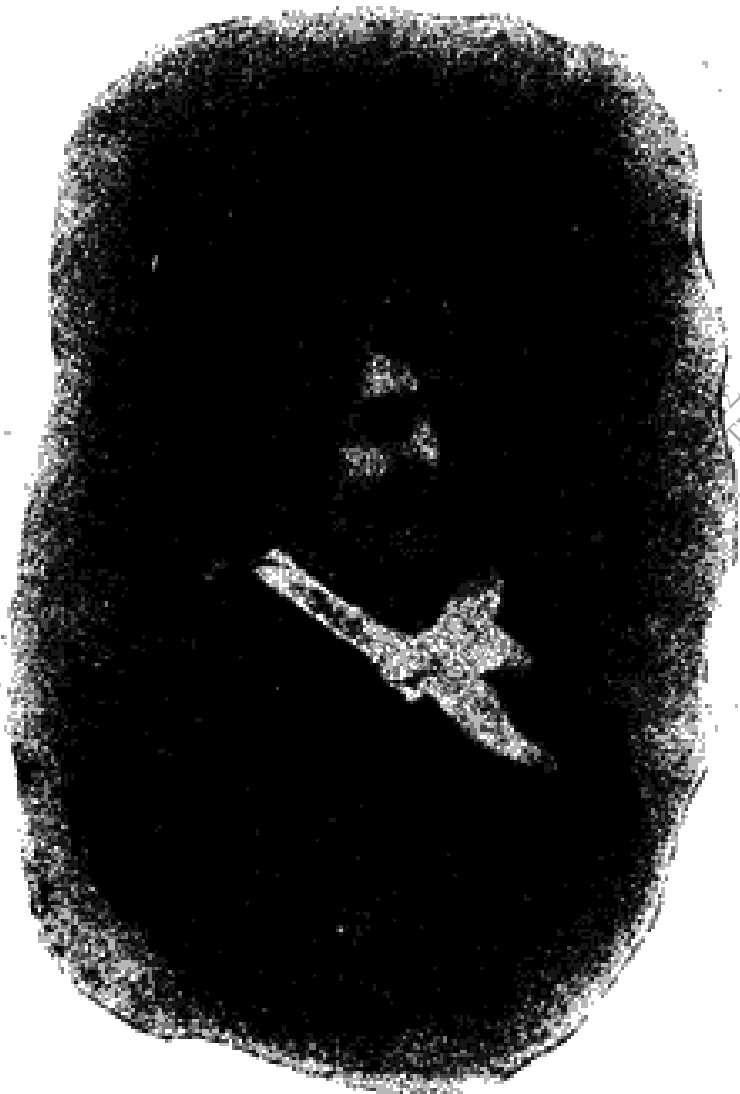
τὸ *ἄνα*, πού ἀφορᾷ μιᾶ μακρυνή περίοδο ψυχολογικῶν του κ' ἰδεολογικῶν ζυμώσεων καί πραγματολογικῶν ἀναζητήσεων, καθῶς αὐτές ἐκφράζονται ἱκανά στόν τόμο « Ὁ Ἑλληνισμός μου κ' οἱ Ἕλληνες » καί « Ἑλληνικός Πολιτισμός », καί πού ἀποτελεῖ τή ζωντανήν εἰκόνα μιᾶς ἀκοίμητης προσπάθειας, στήν ὁποίαν ὑπέβαλε ἐπί χρόνια τόν ἑαυτό του, γιά ν' ἀφομοιώσει μέ μιάν ἀμεση ἐπαφή, « φυσιολογικά », ὅπως λέει κατὰ τή διατύπωση τοῦ Περικλῆ Γιαννόπουλου, δλα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὰ προβλήματα καί τὰ γνωρίσματα τοῦ σύγκαιρού του Ἑλληνισμοῦ, ὥστε νά φτάσει κάποτε, ὅπως ἔλπιζεν ὁ ἴδιος, σέ μιᾶ πλήρη κι' « ἀδιανόητη » τέλος σύνθεση καί ἐνσάρκωσή τους :

καί τὸ *δεύτερο*, πού τὸ χωρίζουν πέντε χρόνια ἔπειτα ἀπ' τὸ γράψιμο τοῦ « Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ », ὅπου, στό Παράρτημα τοῦ τελευταίου βιβλίου του « Σταμάτημα », μέ τίτλο « Ἡ Γνώση μου », μᾶς ξεσκεπάζεται σ' ἕναν ἀσύγκριτα βαθύτερο ἀπ' τοὺς προηγούμενους συνθετικό πνευματικό του ἀγῶνα, νά μπορέσει μέ μιάν ἀμεση ἐνδοσκόπηση νά ἀνακαλύψει μέσα του καί νά προσδιορίσει κάποια ἀνόθευτα ἐσωτερικά κριτήρια, χάρη στά ὁποῖα ἡ γενική του στάση μπρός στά πράγματα νά πάρει κάποιο χαρσκήρα πάλης ἐναντίον τοῦ ντετερμινισμοῦ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος, καί πού νά τείνει ὀλόκληρη κάθε φορά πρὸς κάτι γνησιότερα, καθολικότερα κι' ἀρτιότερα *δημιουργικά*.

Καί θέλω ἀπόλυτα νά πῶ, προσδιορίζοντας ἐτούτα τὰ σημεῖα ὡς σημεῖα ὑποστήριξης γιά τήν προέκταση πού ἔχω ὑποσχεθεῖ, πῶς ἂν τὸ πρῶτο, ὡς ἄ στάδιο, καθῶς εἶπα, ψυχολογικῶν του κ' ἰδεολογικῶν ζυμώσεων καί πραγματολογικῶν ἀναζητήσεων, κάνει τήν ἐντύπωση ὅτι τόν φέρνει πλησιέστερα πρὸς τόν ἀκρότατο σκοπὸ τῆς ζωῆς του καί τῆς σκέψης του, ὅπου εἶταν νά ταυτίσει καί τήν ὕπαρξη καί τή συνειδησή του μέ τήν ὕπαρξη καί τή συνειδηση ὀλόκληρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλά, στή βαθύτερη πραγματικότητα, αὐτὸ ὅπου τόν πλησιάζει, ἀνεπίγνωστά του ἴσως, στήν ἀνόθευτη, ἀδόουλωτη καί διαιώνια ἀκριβῶς οὐσία καί πηγή τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι ἀναντίρρητα τὸ δεύτερο σημεῖο, στό ὁποῖο ἡ Μέθοδος του, τολμηρὰ ἀντιστρεφόμενη ἀπὸ τήν πρώτη ἀνήσυχη κεντρόφυγα ἀναζήτησή του, ἀγωνιῶνταν τώρα νά γνωρίσει, μέσω μιᾶς ἐπεύθυνης συνθετικῆς ἀπογνωσίας, ὄχι τὸ πρόβλημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μέ τὰ γνωρίσματα αὐτοῦ ἢ τοῦ ἄλλου σχετικοῦ ἱστορισμοῦ του, ἀλλά καθολικά τὸ πρόβλημα τοῦ ὑπεύθυνου δημιουργικοῦ Ἀνθρώπου, πού δέν παύει — ἀπεναντίας — νά εἶναι καί Ἑλληνας, καί πού γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, καλύτερα, εἶν' αὐτὸς οὗτος ὁ « Ἑλληνας », στή διαιώνια ἐθνική καί ἱστορικὴν ἀποστολή του, περισσότερο καί θετικότερα παρά ποτέ.

Κι' αὐτό, ἀπλούστατα, γιατί ἡ πρωταρχική καταβολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στή γενικήν ὀργανικὴν οἰκονομία τῆς ἱστορίας ὀλόκληρου τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ πρῶτο λυκαυγές τῶν αἰῶνων εἶταν καί εἶναι, ὄχι ἐτούτη ἢ ἐκεῖνη, δευτερόγεννη καί ἐξαρτημένη ἀπὸ ἐνστικτα ἢ δόγματα, πολιτική καί ἱστορική Ἀρχή (οἰκονομική, στρατιωτική κ.τ.λ.), ὅπως εἶταν καί δέν παύει νά εἶναι ὡς σήμερα τὸ *Jus Quiritium* γιά τή Ρώμη, οἱ νόμοι τοῦ Μωϋσέα γιά τοὺς Ἰνδοὺς, οἱ νόμοι τοῦ Μωϋσέα γιά τοὺς Ἑβραίους, τὸ *Doom's Day Book* τῶν Νορμανδῶν βαρῶνων γιά τοὺς Ἀγγλοσάξωνες, κ.τ.λ. κ.τ.λ., ἀλλ' ἡ φωτεινὴ καί θεμελιώδης τοποθέτηση τοῦ κεντρικοῦ ἀξιώματος ὀλόκληρης τῆς Ἀνθρωπολογίας, καί πού εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ αἴτημα τῆς καθαρῆς ἀνθρώπινης ἀπογνωσίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καί ἔχει ἀπορρέσει προαιώνια γενικά γιά τήν Ἑλλάδα, κι' ὄσους δέχτηκαν ὡς μέτρο ἱστορικῆς ἀξιολόγησης τοῦ κόσμου τήν Ἑλλάδα, μιᾶ ἀνάλογη πολιτική θεώρηση τοῦ κόσμου, μιᾶ ἀνάλογη φιλοσοφία, μιᾶ ἀνάλογη αἰσθητικὴ δημιουργία, μ' ἄλλα λόγια μιᾶ ἀνάλογη παιδεία, ἕνας ἀνάλογος Πολιτισμός καί μιᾶ ἀνάλογη καθολικὴ ἀποστολή.

Ὅσο λοιπόν κι' ἂν στοχαστοῦμε πῶς τὸ πρῶτο ἐκεῖνο στάδιο πού προεῖπα, τῆς Ἑλληνικῆς Θετικῆς τοῦ Ίωνα Δραγούμη, τοῦ χρησίμεψε σάν ἀναλυτικὴ προετοιμασία καί προπόνηση στό στιβαρὸ συνθετικό σκοπὸ πού ἀποτελοῦσε τή βαθύτερη ἐπιδίωξή του, δέν μπορούμε ὡστόσο διόλου

*Ο *Ιων στα 1884.

ν' άρνηθοϋμε, πώς με τὸ νά βρῖσκεται μακριά ἀκόμα τότε ἀπὸ τῆ θεμελιώδη ἐκείνη Ἑλληνικὴν Ἀρχή, πού στήν ἀπειροσύνητην ἀπλότητά της θάταν ἱκανή νά ρίξει φῶς πρὸς ὄλες τῖς διευθύνσεις τῶν ἀναζητήσεων καὶ προσπαθειῶν του, τόσο πρὸς τὰ μέσα, ὅσο καὶ πρὸς τὰ ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του—δὲν μποροῦμε, λέω, νά ἀρνηθοῦμε, πὼς ἡ πρώτη του ἐκείνη Ἑλληνικὴ Θητεία περιτριγυρίζονταν ἀπὸ στοιχεῖα, πού ὅσο ἀπὸ μιάν ὄψη κι' ἂν φαινόντανε σάν παρορμητικὰ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ φωτεινοῦ σκοποῦ του, ὅμως κατὰ βάθος τὸν ἀπομακρύνανε καὶ τὸν ἀργοποροῦσαν ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν κατάκτηση τοῦ στίβου τοῦ ἀκέραιου τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτοφωτισμοῦ. Καὶ τέτοια, καθὼς τὸ πιστεύω σήμερα, στοιχεῖα, ἐκτὸς βέβαια ἀπ' τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ ἴδια τότε ἔθνικὰ προβλήματα μας, σὲ συνύφανση μὲ τ' ἄλλα γενικότερα προβλήματα τοῦ κόσμου, βρῖσκονταν ἀκόμα τυλιγμένα σ' ἓνα κάπως ἀδιαπέραστο νεφέλωμα (πού μονάχα ἡ ὀλοένα ἐγκυμονοῦσα ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτὰ προβλήματα Ἱστορία ἐκαλοῦνταν βαθμιαῖα νά ξαστερῶσει), ἐκτὸς, λέω, ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς, θεωρῶ ἀκόμα ὡς τέτια ἐξώκεντρα στοιχεῖα καὶ τὸ ζωντανό, ἀλλὰ μαζί καὶ τόσο ἀπλοϊκὸ ἐκεῖνο τότε κήρυγμα τοῦ Περικλῆ Γιαννόπουλου, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἑλληνας δὲν εἶναι παρὰ ἓνα «φυσιολογικὸ» φαινόμενο, βγαλμένο ἀπὸ τὴ γῆ κι' ἀπὸ τὴ φύση τῆς Ἑλλάδας καθὼς ἡ ἴδια βλάστησή της (καὶ πού εἶν' ὁ-

μοιο σὰ νά κήρυττε πού ἡ κοῦνια φτάνει μόνη της νά κάμει τὸ παιδί), θεωρῶ ἀκόμα τὸν ἔθνικισμό *de cloître* πού διαλαλοῦσε ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ Maurice Barrès, θεωρῶ ἀκόμα τὸ διάχυτο σὲ κείνες τῖς ἡμέρες μας νιτσεϊσμό, πού ἀφοῦ προεκτείνονταν στή φαντασία τῶν νεοφώτιστων σὲ ἡρωϊκά, ἀλλὰ καὶ βαθύτερα ἰδωμένα, καθαρὰ ρομαντικὰ ὄραματα, ἐξαναγύριζε στήν ἴδια ἐκείνη φαντασία ὡς ἓνα κήρυγμα ἀναρρίπησης τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ στενά βιολογικοῦ ἐγὼ μας, θεωρῶ ἀκόμα τὰ βιβλία τοῦ Gobineau, καὶ γενικὰ θεωρῶ ὅλη ἀνεξαίρετα τὴ φιλοσοφικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ φιλολογικὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνης τῆς περιγυρα στιγμῆς, πού αὐτὴ ἡ ἴδια ὡς σήμερα ἀντιπροσωπεύει κάποια μεταβατικὴ πνευματικὴ περίοδο πού δημιουργοῦσε σὲ ὅλους σχεδὸν τότε, καὶ μὲς σὲ ὄλα τὰ πεδία τῆς σκέψης καὶ τῆς δράσης, μιὰ ἐπιπόλαιη σύγκριση, ἀνάμεσα ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἀνθρώπων Ἀξιών.

Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀκριβῶς θαυμάζω ἀκόμα περισσότερο τὸ σιωπηλὸν αὐτὸν ἀγῶνα τοῦ Δραγοῦμη στό νά ξεπεράσει ἢ νά συνθέσει ἂν εἶταν δυνατό, μὲ μιάν ἀκρότατη προσωπικὴ προσπάθεια, ὄλα τοῦτα τὰ παρεόσα κριτήρια πού μοιάζουν νά συγκλίνουν μὲ τῖς ἴδιες του ἔθνικες ἐπιδιώξεις (κι' ἂν ἀκόμα στή στερνὴ του αὐτὴ πού ἀνάφερα μελέτη, αὐτὰ τὰ ἴδια ἐξακολουθοῦνε ν' ἀκουμπᾶνε ὀδυνηρὰ στήν ὕπαρξή του μὲ τὴ σκιά τους), γιὰ νά φτιάσει, ὅπως ξανάπα σὲ πρωτότερες γραμμὲς μου, μὲσω μιᾶς ὑπεύθυνης του αὐτογνωσίας, στήν αὐτόνομη ἀποτίμηση τοῦ ἴδιου του δημιουργικοῦ προσορισμοῦ. Καὶ λέω ἀκόμα, πὼς ἐτούτος τοῦ ὁ ἀγῶνας, χάρη στὸν ὁποῖο ἔτεινε νά διαπιστώσει πὼς ἡ εὐθύνη τῆς αὐτογνωσίας μπορεῖ νά σπάσει τέλος τὰ στενά καὶ ἀσφυκτικὰ ἐκεῖνα ὄρια μὲς στὰ ὁποῖα οἱ τελευταῖοι ἰδιαίτατα καιροὶ τὴν περιορίζανε, ἀρνούμενοι ὡς μὲ χτὲς τὴν *κοσμογονικὴν ἀξία* τῆς ἐλεύθερης δημιουργικῆς προσωπικότητος, καὶ ν' ἀναλάβει κάποια πλήρη καὶ σαφῆ δημιουργικὴν ἀποστολή, ἀρκεῖ καὶ μόνος του νά δώσει, ὡς διατείνομαι, τὸ μέτρο τῆς ἀνόθευτης καὶ τῆς αὐθεντικῆς Ἑλληνικότητός του. Γιατί ἀπλοῦστατα αὐτὴ ἡ λησμονημένη κ' ἐντελῶς ἀμελημένη ἀπὸ τὰ χρόνια μας Ἱερὴ Ἀλήθεια, πὼς ἡ γνώση δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε θεωρητικὴ, ἀφηρημένη ἢ ἐξωτερικὴ κατάκτηση, ἀλλ' εἶνε κάτι ἐκτυλισσόμενο καὶ συμπληρούμενο βιολογικὰ ἀπὸ τὴν ἴδια ζωντανὴν προσωπικότητα, πού βαθμιαῖα μπορεῖ νά πάρει μὲς στή σφαῖρα τοῦ Ἀνθρώπου κοσμογονικὲς καὶ ἀνυπολόγιστες διαστάσεις, εἴν' ἡ ἴδια ἐκείνη Ἀλήθεια, πού ἀποτέλεσε προαιώνια τὸ μελοῦδι καὶ τὸ νεῦρο καὶ τῆς σκέψης καὶ τῆς δράσης τῶν ἀνώτατων Ἑλλήνων στοχαστῶν καὶ δημιουργῶν. Ἄλλο τὸ ζήτημα, ἂν ἐτούτῃ τὴν Ἀλήθεια δὲν τὴ διατύπωσε ὁ Δραγοῦμης μὲ

τὴν ἀμεση πνευματικὴν ἐνάργεια, μὲ τὴν ὁποία τὴ διατύπωσαν στὰ χρόνια τους αὐτοί.

Ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἦρθε ὥρα, πού ὁ Δραγούμης, ἀποστρέφοντας γιὰ μιὰ στιγμή τὰ μάτια του ἀπ' τὴν ἐποχὴ του κι' ἀπὸ ὅλα τὰ ἔξω, ἀποφάσισε νὰ ἐξετάσει ὁλόκληρο τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς του σὰν ἄνθρωπου κι' ὅλα τῆς τὰ δεδομένα, μὲ τὴν ἐντονη προσπάθεια μιᾶς ἐνόρασης ἀπόλυτα προσωπικῆς· τὸ γεγονός πὼς ἀναγνώρισε ὁλοκάθαρα, ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν ἐπιλύεται καθὼς ἐπιλύεται μιὰ οἰαδήποτε ἀριθμητικὴ ἐξίσωση, ἢ καθὼς λύεται ἕνα θέμα φυσικῆς, ἀλλ' ὅτι ἀντίθετα τὸ πρόβλημα αὐτό, γιὰ νὰ χεὶ πάρει, πρὶν ἀπ' ὅλα, κάποια νόμιμη καὶ πλήρη φυσιογνωμία τοῦ ἑαυτοῦ του, ὀφείλει πρῶτα νὰ κινήσει μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο ψυχικὸ του κέντρο, νὰ περάσει ἀπ' ὅλες τὶς ἀνθρώπινες του φάσεις καὶ μονάχα τότε ἴσως ν' ἀνθίσει σὲ μιᾶς πλέριας του ὁλοκλήρωσης καὶ ἐπίλυσης μορφή· τὸ γεγονός, ὅτι ἀρνούνταν νὰ κατακτήσει ἕνα Θεὸ ἐξωτερικὸ, ἀλλ' ἐδοκίμαζε τὸ Θεῖο κι' ἀγωνιζόταν νὰ τὸ μέτουσιώσει ὡς καθαρὸ στοιχεῖο τῆς πείρας του μέσα στὸν ἴδιο του ὑπεύθυνο ἑαυτό· ὅλα τοῦτα, λέω, εἰν' ἱκανὰ νὰ δείξουν πὼς βρισκόταν πλέον, τόσο ἀπὸ βαθειὰν ὀργανικὴ συγγένεια του, ὅσο κι' ἀπὸ πλήθια ἀτομικὴν ὑπεύθυνη ἀσκησὴ του, ἐξαιρετικὰ σιμὰ στὸ μονοπάτι ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων, ὁποῦ νιώθοντας μιὰ σπιθαμὴ ἀληθινοῦ Θεοῦ βαθιά τους, τοῦ Θεοῦ τῶν δημιουργῶν, δὲ σταματήσανε ποτὲ νὰ τὴν ἀναρριπίζου νύχτα-μέρα, ἑωσότου ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀναρρίπιση βαθιά τους, τελικὰ, νὰ ξεπετιόταν ὁ κρυμμένος μὲς στὸν ἴδιο ἑαυτό τους, ὑπερφυσικός, πρωτόγονος, κι' οὐσιαστικὰ ἐξουσιαστής δημιουργός.

Καὶ ἀκριβῶς, οἱ τελευταῖες γραμμὲς τοῦ Ἰωνα Δραγούμη στὴ μελέτη πού προαναφέρα: « *σμίγουνε μέσα μου ἡ σκλαβιά κ' ἡ ἐλευθερία· δημιουργῶ τὸν κόσμο μου ἐλεύθερα, ὅπως μπορῶ* », ἀποκαλύπτουν τώρα πόσο, μὲ τὴν ἐνδοσκόπηση αὐτῆς του, εἶχε ὁ ἴδιος χωρὶς ἄλλο ἀγγίξει τὴ στιγμή ὅπου θάσπαζε ἐπιτέλους τὰ δεσμά του, κι' ὅπου, ἔχοντας κερδίσει σιωπηλὰ καὶ ὀργανικὰ τὸ ἀληθινὸ ἐσωτερικὸν ἀνάστημά του, ἐτοιμαζόταν νὰ στήσει τώρα πλέον τὸν ἑαυτό του μὲς στὸ στίβο τῆς Ἑλληνικῆς καὶ πανανθρώπινης μαζὶ πραγματικότητας, ἀνεπιφύλακτα, ἀποφασιστικὰ, δημιουργικὰ.

Τὸ πόσο, ὥστόσο, ἡ τελευταία αὐτὴ ἐντατικὴ του ἐσωτερικεύση τὸν ἐβοήθησε, λίγο ἔπειτα ἀπὸ τούτη, νὰ προβάλλει φωτεινὰ τὸν ἑαυτό του στὸ πεδίο τῆς γύρωθὲ του ζωντανῆς πραγματικότητας, ἐτοῦτο πιά διαπιστώνεται ὄχι πλέον ἀπὸ μιὰ συγγραφικὴ του, ὅπως συνήθως, ἔκφραση τῶν πρὸ ἰσχυρῶν ἀγωνιῶν καὶ βιώσεων του, ἀλλ' ἀπευθείας μὲ τὸν τρόπο καὶ τὸ πνεῦμα

πού προσβλέπει (στὸ ὀλίγο τότε διάστημα τῆς ἐνεργοῦ του ἀνάμιξης στὰ πράγματα) τὰ γενικότερα πολιτικὰ καὶ ἱστορικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, σὲ συνδυασμὸ μ' αὐτὰ τὰ ἴδια αὐτῆς τῆς ὥρας ἐθνικὰ προβλήματα μας. Κι' αὐτό, βέβαια, ὄχι μόνο γιὰ τὸ τότε (1919-1920) τὸ πνεῦμα γενικὰ τῆς ἱστορίας εἶχε ἀρχίσει νὰ διαγράφει καθαρὰ τὶς προσπάθειές του, νὰ σχεδιάζει καὶ νὰ χρωματίζει τοὺς ἀπώτερους σκοπούς του ζωηρότατα παντοῦ, ἀλλὰ καὶ σύγχρονα γιὰ τὴν χάρη σὲ κείνη τὴν ἐσωτερικὴ ἀκριβῶς ὁποῦχε μόνος του κερδίσει καὶ ἀποκτήσει σκοπιά, ἢ προοπτικὴ ματιὰ του ἀρχίζε πλέον ν' ἀγκαλιάζει, ἀπὸ τὴν ἴδια φωτεινὴ τῆς σταθερότητα, ὀρίζοντες κατὰ πολὺ πλατύτερους ἀπ' τοὺς ὀρίζοντες πού ἀγκάλιαζε ὀλίγα χρόνια πρὶν. Περὶπτωσι πού ἀξίζει ἐδῶ νὰ τὸ τονίσουμε ἰδιαίτερα, ἐνάντια πρὸς τὰ δόγματα ὁποιοῦδήποτε τυχόν πολιτικοῦ ἐμπειρισμοῦ, πὼς καὶ στὶς σφαίρες τῆς πολιτικῆς μιὰ ἀληθινὴ κι' οὐσιαστικὰ δημιουργικὴ προοπτικὴ δὲν προσκολλάται ποτὲ ὁλόκληρη ἀπευθείας ἢ μὲ τούτους ἢ μὲ κείνους τοὺς σκοπούς, ἀλλὰ διαμένει γιὰ καιρὸ ἀποτραβηγμένη μὲς στὸ χῶρο τῆς ἀγνῆς θεώρησης τῶν καθαρὰ δημιουργικῶν ἱστορικῶν κινήτρων, πρὶν ἢ ἴδια σπεύσει νὰ ἐξωτερικεύσει ὁποιοδήποτε ἀμεσοπολιτικὸ σκοπὸ. Ἀποτέλεσμα καὶ τοῦτο ὄχι ὁποιοῦδήποτε καὶ ὅσοδήποτε εὐστροφου ἢ βίαιου καιρο-

Ὁ Ἰων στὰ 1892.

σκοπισμοῦ κ' ἐμπειρισμοῦ, ἀλλὰ τοποθέτησης ὀργανικότερης καὶ συμφωνότερης πρὸς τὰ βαθειὰ καὶ τὰ διαρκέστερα δημιουργικὰ συμφέροντα ἑνὸς ἔθνους, ἑνὸς τόπου, ἑνὸς λαοῦ.

Καὶ νὰ γιατί ἀκριβῶς οἱ ἱστορικοὶ ἐκεῖνοι ὀρίζοντες πού προεῖπα, τοὺς ὁποίους εἶχε ἀρχίσει ν' ἀγκαλιάζει ἀπ' τὴ στιγμὴν αὐτὴ καὶ πέρα ἢ καθαρὴ προοπτικὴ πολιτικὴ ματιὰ τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, οὐσιαστικὰ συμπέφτονε μὲ τοὺς διαιώνιους ὀρίζοντες μιᾶς Πανελληνίας ἐθνικῆς καὶ διεθνικῆς πολιτικῆς. Καὶ λέω αὐτὸ τὸ «Πανελληνίας», γιὰ νὰ διαστείλω ἀκριβῶς τὴ διαιώνια σημασία Ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐπροηγήθη πάντα μιὰ ὑπέρτατα αὐτογνωστικὴ καὶ σύγχρονα παγκοσμικὰ συνθετικὴ Ἐποπεῖα καὶ Σκέψη (καθὼς εἶτανε ἡ προαιώνια πολιτικὴ Ἐποπεῖα καὶ Σκέψη ὄλων τῶν μεγάλων Προσωκρατικῶν, Θαλῆ, Ἀναξίμανδρου, Ἀναξαγόρα, Παρμενίδου, Ἡράκλειτου, Ἐμπεδοκλή), ἀπὸ τὸν ἀγνωστικὸν κ' οὐσιαστικὰ ἀστόχαστο πολιτικὸν ἐμπειρισμὸν καὶ καιροσκοπισμὸν ὄλων τῶν Ἀστέων, τῶν μικροτυραννιδῶν, μικρομοναρχιδῶν καὶ μικροδημοκρατιδῶν πού ἀποτελοῦσαν στὴν Ἑλλάδα (ἐναντία μ' ὅσα Ἰσαμε χιτὲς ἐδιδασκόντανε ἀπ' τίς ἕδρες τῶν Ἱστορικῶν Σχολῶν ὄλου τοῦ κόσμου), τὴν πολιτικὴν ἀρχὴ τῆς ἀποσύνθεσης καὶ διάσπασης τοῦ καθαρὰ κ' οὐσιαστικὰ δημιουργικοῦ Ἱστορικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἔτσι θάλεγε κανεὶς πῶς μὲ μιὰ τέτοια προσωκρατικὴ ἐσωτερικὴ κ' ἱστορικὴ ἐποπεῖα καὶ σκέψη, ὁ Ἀνατολισμὸς τοῦ Ἰωνα Δραγούμη ἐπαίρνε ξάφνου στὴν ψυχὴ του τίς βαθειὰ καὶ μεγαλόπρεπες διαστάσεις, πού εἶχε πάρει σὲ πανάρχαιες ἐποχὰς μὲ τὸν Ἡράκλειτο, ὅταν, κάτου ἀπ' τὴν ὀδηγήτρια λάμψη τοῦ τεράστιου στοχασμοῦ του, ἐκεῖνος ἔκτοτε ἐφαντάσθη μιὰν Ὑπερελληνικὴν Ὀργάνωση, πού χάρη ἀκριβῶς στὴ διαρκῆ, ἐνεργὸν κ' ἀνόθευτη ἡγεσία ἑνὸς πνεύματος ἀνώτατα ἐποπεῖακοῦ, θὰ νὰ κατόρθωνε στὸ τέλος νὰ γκρεμίσει ἀνάμεσα Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων ὄλους τοὺς πλαστούς, συμβατικούς, καὶ γενικὰ διαιρετικούς πολιτικούς φραγμούς.

Σὲ τρόπο πού ὅταν τὴ στιγμὴν αὐτὴ κανένας ἀντικρύζει τίς στερνὲς πολιτικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, κατὰ τίς ὁποῖες ἐζητοῦσεν ἐναγῶνια, ὅπως λέει, νὰ συμβιβάσει καὶ νὰ βρεῖ τὸν ἐνιαῖο ρυθμὸ τοῦ Ἐθνικισμοῦ, τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ Ἀνατολισμοῦ, αἰσθάνεται τὸν πειρασμὸν νὰ ἐπαναλάβει γιὰ λογαριασμὸν τοῦ ἐκεῖνα πῶς γράφε γιὰ τὸν Ἡράκλειτο, στὸ θαυμαστό του γιὰ τοὺς Προσωκρατικούς βιβλίον, ὁ πολὺς ἑλληνιστὴς καὶ στοχαστὴς Γκομπέρτς: Μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ἔϊταν συντηρητικὸς, γιατί μὲς σ' ὄλες τίς ἀρνήσεις διέκρινε τὸ θετικὸ στοιχεῖον ἔϊταν ριζοσπάστης, γιατί μὲς σ' ὄλες τίς βεβαιώσεις ἀνακάλυπτε τὴν ἀρνήση. Ἀλλὰ μὲς ὁ

ὄλα — κ' ἀκριβῶς ὅπως ἐκεῖνος — ἀνακάλυπτε ὄλοένα καθαρότερα τὸν αἰώνιον καὶ παγκόσμιον Λόγον, Λόγον καθαρὰ δημιουργικόν, πού μὲς στοὺς κόλπους τοῦ ἀγκαλιάζει πάντα τὸ αἶτημα τῆς «Κρύφιας Ἀρμονίας», καὶ πού κάτου ἀπ' τὴν τεράστιαν ἐντολὴν τοῦ ὄλες οἱ συμβατικὲς μέσαστὸν κόσμον ἀντιθέσεις καὶ διαιρέσεις εἰν' ἀνάγκη νὰ ὑποτάσσονται ὑπεύθυνα ἀπ' τοὺς γνήσιους Δημιουργοὺς στὸ φῶτισμόν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ «Ἐπίγειον Κοινόν».

•

Αὐτὴ εἶναι, ὅπως πιστεύω (κάνοντας ἀφαίρεση ἀπὸ ὀρισμένη ἴσως ὥρα συμπτωματικοῦ πολιτικοῦ σκοτισμοῦ του, πού δὲν εἶναι προορισμὸς αὐτοῦ μου τοῦ ἀρθροῦ νὰ τονίσω), ἡ πορεία πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς ἐσωτερικῆς φυσιγνωμίας τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, ὡς τὴν ὥρα πού ὁ θάνατος τὸν σήκωσε ἔτσι βίαια κ' ἀνεπάντεχα ἀπ' ἀνάμεσά μας, καὶ μαζί μὲ τούτην, ἡ βαθμιαία διαφώτιση τῆς βασικῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχῆς ἐκεῖνης, χάρη στὴν ὁποία ὄσοι ὑπεύθυνοι Ἕλληνες νιωθόμεσθε καὶ πάντα, ἀλλὰ τὴν ὥρα αὐτὴ περσότερο ἀπὸ πάντα, ἐνταγμένοι καὶ στὴ ζωὴ συγχρόνως καὶ στὸ ἔθνος μας, «ὡς ἔν τινι φρουρᾷ», καθὼς θάλεγε ὁ Πλάτων.

Βεβαιότατα, δὲ θάταν δυνατόν νὰ ξέρουμε στὸ μεταξύ, καθὼς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ φίλιτός μου Κλέων Παράσχος, ποιά ἀκριβῶς τροχιά θ' ἀκολουθοῦσεν ἡ ζωὴ τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, ἂν ὁ θάνατος δὲν τὴν ἀνάκοπτε τὴν ὥραν ὅπου εἶτανε πλέον «ἔτοιμη νὰ δώσει τὸν πιὸ πλούσιόν της καὶ πιὸ μεστὸν καρπόν». Ἀλλ' ἡ ἀντινομία πού, ὡς ὀρθότατα ἐπίσης γράφει ὁ ἴδιος Κλέων Παράσχος, στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Δραγούμη ἔδινε τὴν πιὸ μεγάλην ἀξία, ἡ ἀντινομία ἀνάμεσα ἐνεργείας καὶ σκέψης, δὲν πιστεύω, ὅπως πιστεύει ἐκεῖνος, πῶς ἂν ζοῦσε δὲ θὰ νὰ λυνόταν σύντομα σὲ μιὰ συνήχηση βιολογικῆς - πνευματικῆς, πού θὰ νὰ τοῦδινε τὴν πρέπουσαν ἐνότητά, γιὰ νὰ χωρήσει ὀλοκλήρως κ' ἀδιάσπαστος πρὸς τὸ ἐνιαῖον πιά δημιουργικὸ Ἑλληνικόν του Χρέον. Καὶ πιστεύω, πῶς ἡ ῥῆση πού ἀπαντοῦμε δυὸ καὶ τρεῖς φορές μὲς στὸ ἔργο τοῦ Ἰωνα Δραγούμη, πῶς «ἡ βασιλεία του οὐκ ἔστι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου», ἀφορᾷ, ὀπροσυνείδητα περσότερο, τὴν δυσφορίαν πού τοῦ δημιουργοῦσε ἡ ἀνυπαρξία, στίς προηγούμενες ἀπὸ τὴν τελευταία καμπὴ καὶ τῆς ζωῆς του καὶ τῆς γύρα του Ἱστορίας, ὀριζόντων ἱκανῶν γιὰ νὰ δεχτοῦνε τὸ μεγάλο πέταγμα τῆς καθαρῆς καὶ ἡρωϊκῆς δημιουργικῆς ψυχῆς του. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού οἱ ὀρίζοντες αὐτοὶ θὰ τοῦ προσφέρονταν, — κ' ἡ ἱστορία τῶν ἄμεσα κατόπι ἀπὸ τὸ θάνατόν του χρόνων, κοσμογονικὴ κ' ἀσύγκριτη στὸ σύνολόν της, τοῦ προετοίμαζε ἀσφαλῶς ὄλοένα τοὺς ὀρίζοντες αὐτοῦς, — ὄχι μονάχα ἡ concordatio,

άλλά κι' αὐτὴ ἀκόμα ἡ ριζικὴ abstractio oppositorum θὰ νὰ συντελοῦνταν μέσα του, γιὰ νὰ χωνέψουν σ' ἓνα μόνο καθαρὸ καὶ πλούσιο μέταλλο τὴ δισυπόστατη ὡς με τότε κι' ἀγωνιώδη ἐκδήλωση τῆς ὑπαρξῆς του. Γιατὶ γενικότερα, ἂν, ὅπως ἀλλωστε τὸ ξέρεϊ καὶ γιὰ με τὸν ἴδιο ὁ φίλατός μου Κλέων Παράσχος, ξέρω, καὶ πρεσβεύω ἀπόλυτα ὅτι μονάχα ἡ ὑπαρξὴ κ' ἡ ἐμβάθυνση τῶν πιὸ ἰσχυρῶν ἀντινομιῶν σ' ἓνα ἄτομο ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση συγχρόνως καὶ τὸ βάθος, στὸ ὁποῖο προσρίζεται μιὰ μέρα με τὶς ἴδιες τῆς δυνάμεις νὰ ὤψωθεῖ ἡ καθαρὴ δημιουργικὴ προσωπικότητα, ἀλλ' ἄλλο τόσο εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἔρχεται ὥρα κατὰ τὴν ὁποία πόλωση, συνείδηση, ἐσωτερικὸς δημιουργικὸς ρυθμὸς, συντίθενται στὸ βάθος τῶν ἀρτίων καὶ τῶν ἀγνῶν δημιουργῶν σὲ μιὰ μονάχα ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ ὀργανικὴν ἀντίσταση, στραμμένη πλέον πλαστουργικὰ πρὸς τὰ ἔξω, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ κορύφωμα τῆς ἴδιας δυνάμης των καὶ τὸ αὐτάγγελτο φανέρωμα τῆς πλέριας τῶν κι' οὐσιαστικῆς δημιουργικῆς ἀποστολῆς. Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀκριβῶς, νομίζω πὼς ἀποτελεῖ μιὰ κάποια, καὶ κατὰ τὶς περιστάσεις, εἴτε ἐκ τῶν προτέρων εἴτε ἐκ τῶν ὑστέρων δέσμευση τῶν ἀναρίθμητων δυνατοτήτων ποὺ ὑπάρχουνε κλεισμένες σ' ἓναν ἄνθρωπο δημιουργικὸ (ὅταν μάλιστα οἱ δυνατότητες ἐκεῖνες προσδοκᾶνε καὶ ἐκ τῶν ἔξω τὶς ἀνάλογες εὐνοϊκὲς συνθήκες ποὺ χρειάζονται ὡσότου ἀναπτυχθοῦν κ' ἐκδηλωθοῦνε), ν' ἀρνηθοῦμε καὶ στὸν Ίωνα Δραγοῦμη τὴν πιὸ νόμιμη ποὺ ἔκλεινε ἡ ζωὴ του δυνατότητα, νὰ φτάσει ἀσφαλτα γιὰ τοῦτον ἡ στιγμή, ὅπου χωρὶς νὰ χάσει τίποτε ἀπ' τὸ βάθος καὶ τὰ ἐφόδια ἐνὸς γνήσιου στοχαστῆ, ὅμως θάριχνεν ἀπότομα ὀλόκληρο τὸ βάρος τῆς ζωῆς του πρὸς τὸν ἓνα πλέον πόλο, τὸν καὶ γενικὰ ἰσχυρότερο στὴν ὄλη του πορεία κ' ἰδιοσυγκρασία, τὸν καθαρὰ πολιτικὸ.

Κι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα περιμέναμε ὅλοι τότε, νέοι ἀκόμα, ἀπὸ τὸν Ίωνα Δραγοῦμη. Ἐναν πολιτικὸ, τοῦ ὁποῖου ἡ θέληση, συντονισμένη μ' ἓνα πλούσιο ἀριθμὸ ὑπεύθυνων πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν βιώσεων, ἔχοντας ζήσει τὰ προβλήματα του τόσο ἀπ' τὸνα μέρος μόνη τῆς, ὅσο ἀπὸ τ' ἄλλο με τὴ βοήθεια κάποιας καὶ ψυχικῆς συνεργασίας, καθὼς εἶναι ἡ συνειδητὴ ἢ ὑποσυνειδητὴ συνεργασία στὸ πλάϊ τῶν ὑπεύθυνων αὐτοῦ ποὺ λέμε ἔθνος, — θ' ἀποχτοῦσε τέλος κάποια ζωτικὴ κι' οὐσιαστικὴ πληρότητα καὶ θάτανε ἔτσι ἔτοιμη νὰ ἐκφράσει φωτεινὰ τὶς πιὸ βαθιεῖς ἀνάγκες καὶ τὰ ἀγνότερα δημιουργικὰ αἰτήματα αὐτοῦ τοῦ ἴδιου ἔθνους. Καὶ σὲ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ἀσφαλῶς καμμιά ἄλλη ἰδιότητα δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸν βοηθήσει τόσο καὶ ἔτσι, ὅσο ἐκεῖνη ποὺ ὁ Κλέων Παράσχος προσδιορίζει στὸν Δραγοῦμη ὡς ἰδιότητα ἀγνὰ ποιητικῆ.

Γιατὶ ἀπλούστατα κ' ἐδῶ, ἀκριβῶς ἐκεῖνο

ποὺ συμβαίνει γιὰ τὴ γνήσια καὶ μεγάλη Ποίηση, ἡ ὁποία, ὡς καθαρὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ὀφείλει νάναϊ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ἐναρμονικῆ, νὰ τείνει δηλαδὴ στὸ νὰ τεθεῖ ἀπὸ συμφώνου ὄχι μόνο με μιὰν ἀποψη τῆς ποιητικῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ ἀφοῦ συντονιστεῖ με μιὰ ἀπειρία ἀπόψεων τῆς, νὰ αἰσθανθεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ συντονίσει καὶ τὶς ἀντιοιτάμενες ἀπόψεις στὴν Πνοή τῆς, ἀπαράλλαχτα κ' ἡ ἀληθινὰ δημιουργικὴ Πολιτικὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὸν ἀγνὰ δημιουργικὸ καθορισμὸ καὶ προορισμὸ τῆς, ἂν πρωτύτερα δὲν πραγματοποιήσῃ ἓνα ἀνάλογο με ὅλες τὶς ἀπόψεις τῆς βαθιεῖς ἱστορικῆς πραγματικότητας συντονισμὸ.

Ἐτοῦτον ξαναλέω λοιπόν, τὸν ποιητὴ-πολιτικὸ, ἐπεριμέναμε ὅλοι τότε ἀπὸ τὸν Ίωνα Δραγοῦμη. Ἡ πρωταρχικὴ ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ καταβολὴ τοῦ ἀγνότατου ἔθνισμοῦ του, ἡ ἀκοίμητη ἐσωτερικὴ καλλιέργειά του, ἡ μυστικὴ καὶ σταθερὴ θερμοκρασία του, ὅλα τοῦτα, ὅπως πιστεύω, ἐγγυοῦντανε ἱκανὰ γιὰ τὴν προέκταση αὐτῆ τῆς ζωῆς του καὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ἄλλ' ἂν ὁ βίαιος θάνατος ἀνάκοψε ἔτσι ἀπότομα τὴ φωτεινὴν αὐτὴ ἐξελικτικὴ πραγμάτωση τῆς ὑπαρξῆς του, ὅμως ἡ οὐσιαστικὴ προέκταση τῆς ὑπαρξῆς αὐτῆς, καὶ ποὺ εἶν' αὐτὴ ἡ οὐσία καὶ ἡ ποιότητα τοῦ ἀγνότατου ἔθνισμοῦ του, παραμένει ἀλώβητη, καὶ τὴ στιγμή αὐτὴ ἴσως νὰ βρίσκεται παράποτε σὲ οὐσιώδη με τὸ ἔθνος ἐπαφή. Κι' αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ ἀγνότατου τοῦ ἔθνισμοῦ τὶς οὐσιώδεις ὑποθήκες μοιάζει σήμερα νὰ ἐπικαλούμαστε, ὅσοι ὑπεύθυνοι γνωρίζουμε, ὅτι σὲ στιγμὲς ἱστορικῆς, καθὼς ἐτούτη ποὺ διαβαίνουμε, τὸ πιὸ ἐπιήγον αἶτημα εἶναι μιὰ σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἀξιολόγηση τῶν ἰδίων μας ἀτομικῶν καὶ ὀμαδικῶν συγχρόνως εὐθυνῶν. Καὶ εἶναι βέβαιο πὼς στὸ αἶτημα αὐτὸ ὁ Ίων Δραγοῦμης θάχε ν' ἀπαντήσῃ πράγματα οὐσιαστικὰ κι' ἀνεπιφύλαχτα. Θὰ νάλεγε, νομίζω:

« Ἄν ἡ Ἑλλάδα, ὡς διαιώνια Ἐθνικὴ Ἄξια, ἱεραρχικὰ, εἶναι ἡ ἀνώτερη ἀπ' ὅλες ἀνεξαιρέτα τὶς ἔθνικες ἀξίες ὀλόκληρου τοῦ κόσμου, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες ὑπαρξῆ τῆς ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἴδια καθαρὰ καθολικὴ Ἀνθρωπολογικὴ Πνευματικὴν Ἀρχή. Αὐτὴ ἡ ἴδια Ἀρχὴ τὴ συγκροτεῖ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, αὐτὴ ἡ ἴδια κάθε τόσο τὴ φωτίζει, αὐτὴ ἡ ἴδια κάθε τόσο τὴ μεταμορφώνει, αὐτὴ ἡ ἴδια ὡς σήμερα τὴν καθιστᾷ ὡς Ἰδέα, μ' ἓναν τρόπο, ἀνεξάρτητη ἀπ' ὄλο τὸ μηχανοκίνητο, ποὺ ὀργιάζει αὐτὴ τὴν ὥρα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τοῦ πλανῆτη, ὀλόγουρά τῆς, ντετερμινισμὸ. Αὐτὴ ἔδωσε γιὰ ὄλους τοὺς καιροὺς τὸ Μέτρο Ἀνθρώπου, δημιουργώντας σὲ πανάρχαια χρόνια τὴ « Θεανδρικὴ » μορφή τοῦ Ἀπόλλωνα, σὲ πλησιέστερους αἰῶνες τὴν ἐξίσου « Θεανδρικὴ » μορφή τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πάντα καὶ παντοῦ

τὸ μέτρο οποιασδήποτε βαθειᾶς καὶ ἀληθινῆς Προσωπικότητος, ἀπὸ τὴν ὁποία προηγείται, τὴν ὁποία συνοδεύει κι' ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπεται, τὸ ὕψιστο κριτήριον τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὁμαδικῆς ἢ ἀτομικῆς, τὸ περιοῦσιον κριτήριον τῆς Ἐλευθερίας. Ἄλλὰ καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο, αὐτὴ ἡ ἴδια Ἄρχη δὲν κλείνει τίποτε βαθειὰ τῆς, ἀπ' τ' ἀφηρημένα καὶ τ' ἀναιμικὰ γνωρίσματα, μὲ τὰ ὁποία ἐσυνείθισε ὁ ἄρρωστος καιρὸς μας νὰ προσβλέπει πρὸς αὐτὸ ποῦ λέμε Πνεῦμα. Ἀνταποκρίνεται ἀπεναντίας ἐλόκληρη πρὸς τὸ αἶτημα τῆς πρὸ συγκεκριμένης καὶ οὐσιαστικῆς πληρότητος ζωῆς, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ὀφείλει νὰ ξυπνᾷ βαθιὰ Σας τὸ βαθύτερον συγχρόνως κι' ἀνδρικότερον, ἀντίκρουσθὲν ἀνεύθυνη ροῇ τῆς Ἱστορίας, ἐσωτερικὸν, ἀλλὰ κι' ἂν ἡ ὥρα τὸ καλέσει, ἐξωτερικὰ πολεμικὸν ἀνταγωνισμόν.

» Τὸ ὅτι ἡ ὑπεύθνη διαφώτιση ἐτούτης τῆς Ἀρχῆς, πρὸς ὄλες τῆς συγχρόνως τὶς ἀπόθμενες διαστάσεις, καὶ ποῦ ὀφείλε ν' ἀ-

Σαλαμίνα, 14 τοῦ Ὀκτώβρη 1940.

ποτελεῖ τὴ βασικὴ καταβολὴ τῆς Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, παραμελήθη, ἢ καλύτερα, ἀγνοήθηκεν οἰκτρά, αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀλήθεια, ὅπου Σεῖς οἱ ὑπεύθυνοι χρωστᾶτε νὰ τὴν ἀφυπνίζετε καὶ τὴ συνειδοποιεῖτε μέσα σ' ὄλους. Γιατὶ ἀκόμα καὶ στίς πτώσεις του, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διατηρεῖ βαθιὰ του πάντα τὴ σφραγίδα τῆς ξεχωριστῆς ἀποστολῆς τῆς ἐθνικότητός του καὶ τὴν κρύφια δυνατότητα νὰ νιώσει, ἀπ' ὦρα σ' ἄλλη, τὸ Ρυθμὸ καὶ τοὺς Κανόνες τῆς ἀνώτερης δημιουργικῆς ζωῆς.

» Δουλέψτε. Ἐσεῖς, ὅσο μπορεῖτε, ὅπως μπορεῖτε — ὑπάρχει ὁ δρόμος καὶ τὰ μέσα γιὰ ὅποιον θέλει — στὸν ὑπέρτατον αὐτὸ διαφωτιστικὸν ἐκπαιδευτικὸν σκοπὸν.

» Ἀλλὰ γι' αὐτὸ, συνειδοποιεῖστε ἀπόλυτα κι' ὡς μὲ τίς ρίζες τῆς ψυχῆς Σας, γιὰ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ Σας πρῶτα:

» Πὼς ἡ Ἑλλάδα, αὐτὴ τὴν ὥρα, καὶ τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ ποῦ τὸ ζητήσῃ, ἔχει ἀπάνω Σας, παράποτε, ἐξουσία θανάτου καὶ ζωῆς. »

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Δὲν θέλω νὰ πεθάνῃ τὸ ἔθνος μου, τὸ ἔθνος μου αὐτὸ, ποῦ τόσα ἔκαμε στὴ ζωὴ του, τὸ ἔξυπνο, τὸ τόσο ἀνθρώπινο. Γιὰ νὰ τὸ φυλάξω ἀπὸ τὸ θάνατον πρέπει τὴν ὥρα νὰ τὸ κάμω πεισματάρικο στὴν ἐθνικὴ πίστη, στὸν ἐθνισμόν, ἃς εἶναι καὶ ὑπερβολικὸν τὸ αἶσθημα ποῦ θέλω νὰ δώσω στοὺς Ἕλληνας. Μόνον ἔτσι θὰ ζήσῃ τὸ ἔθνος. Ἀργότερα πάλι μπορεῖ ν' ἀλλάξουν οἱ ἀνάγκες καὶ τότε ἃς γίνῃ πάλι ἀνθρώπινο, ὅπως εἶναι καὶ τὸ φυσικὸν του.

ἼΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ